

УДК 130.122+37.03+316.42.001.11

ДУХОВНА БЕЗПЕКА, ДУХОВНА КУЛЬТУРА І КОНЦЕПЦІЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

М. М. Чурсін

Розглядаються поняття духовної безпеки і духовної культури у зв'язку з концепцією стійкого розвитку суспільства. Підкреслюється кібернетична роль духовності як чинника, що забезпечує єдність, цілісність людства як біологічної системи, служить його виживанню. Обговорюються визначення духовної безпеки та культури, вказується на необхідність свідомої підтримки духовності у суспільстві.

***Ключові слова:** духовність, духовна безпека, стійкий розвиток суспільства, функціональність духовності, збереження людства, свідомо підтримка духовності.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інформатизація суспільства, що раніше сприймалася як суто технологічний та економічний процес, тепер вже вочевидь торкається всієї інфосфери – аж до найбільш тонких та невідчутних гуманітарних аспектів життєдіяльності людства. Й точно так же «занурюються» в ці аспекти й безпекові проблеми суспільства. Дійсно, якщо, наприклад, безпеку міста протягом тисячоліть забезпечували дерев'яні та кам'яні мури, останнє століття - засоби радіолокації, що ідентифікували загрози нападу, останнє десятиріччя – вже програми, що боронять дітей від руйнівного впливу деяких інтернет-джерел, то зараз мова вже йде про безпеку інфосфери як найважливішого середовища існування людства. В такій постановці – забезпечення безпеки інфосфери – формулюється тепер загальна проблема, що стоїть перед суспільством і усвідомлюється перед усім як наукова проблема. Вже накопичений переконливий досвід інформаційних загроз та небезпек, що позбавляють людство впевненості щодо щасливого інформаційного майбутнього, навіть з фантастично доскональними інформаційними технологіями, вимагає найбільш широкого формулювання та дослідження загальної проблеми безпеки інфосфери.

Наука, а із нею, може, релігія, мають відшукати шляхи встановлення таких взаємин суспільства з оточуючим –

інформаційним! – середовищем, які дозволять реалізувати концепцію стійкого розвитку суспільства, про яку вже досить довго говорять науковці, але яка все ще виглядає скоріше як мрія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема духовності не є новою і дуже важко окреслити часові межі її виникнення й обговорення. Духовні тексти, духовна музика, духовність як атрибут буття суспільства – ці поняття супроводжували людство протягом століть. Їхнім джерелом були релігійні уявлення - аж до Духа Божого. Відтак, і розуміння, і поважне ставлення до них було цілком природним. Більше того, зміст поняття духовності здавався настільки зрозумілим, що Маркс, зокрема, вживав термін «духовне виробництво». Але останнім часом духовна складова життєдіяльності суспільства інтенсивно, поглинається матеріальною: матеріальним виробництвом і споживанням, обсяги якого непинно й стрімко зростають. Взаємодія людини із штучним світом набула настільки великого значення в життєдіяльності й свідомості суспільства, що піддала певній трансформації суто людські стосунки.

Багато хто з мислителів – як релігійних діячів, так і філософів, науковців, вбачали у «войовничому матеріалізмі» загрозу людині й людяності, виступивши на захист духовності як чинника буття людини. Це, зокрема, М. Бердяєв, Ж. Марітен, Х. Плеснер та багато інших. Звичайно, вони наводили й певну раціональну аргументацію щодо ролі духовності, втім, обсяг самого поняття, його розуміння залишалися протягом століть майже незмінними. Поняття духовності виявилось досить закритим і складним для наукових розвідок внаслідок свого релігійного походження, наявності підсвідомих психологічних складових, впливу великої кількості історичних, соціальних та інших аспектів, що утруднюють його науковий аналіз. Це цілком зрозуміло, адже духовність, подібно до віри, може вважатися самодостатньою, тобто виходити із самої себе і на себе посылатися. Й тоді не потребує ані пояснень, ані обґрунтування свого існування, ані сумнівів у необхідності присутності у суспільстві.

Та от людство опинилося в суспільстві інформаційному, де на передній план вийшли інформаційні процеси, інформаційні стосунки. Сформувалися певні інформаційні уявлення, з'явилася теорія передачі інформації, що довела свою потужність як основа сучасної інформаційної технології. Й хоча теорія інформації фактично є підрозділом математики, вона надала поштовху для вивчення природи

інформації, дослідження її феномену. Принаймні, існує думка, що саме інформація тісно пов'язана з появою живої матерії на нашій планеті [1]. Виявилося, що інформація, знання й, навіть, віра мають дещо спільне – нематеріальну природу, а звідси можуть розглядатися як інформаційні об'єкти. З'явилися методологічні підстави для наукового вивчення духовності з позицій інформаційних уявлень: «Аналіз духовного життя людства був би відчутно неповним без звернення до інформаційного його аспекту. Принципова важливість цього питання детермінована тим, що усі ідеальні феномени нерозривно пов'язані з певним інформаційним змістом; ... наявність пізнавального аспекту в усіх формах духовності зв'язує їх усі зі світом інформації різних видів» [2].

Одночасно некеріваність і непередбачуваність матеріальної експансії в сучасній історії поставили під загрозу майбутнє суспільства, його ресурсну та екологічну безпеку, призвели до виникнення концепції стійкого розвитку суспільства (цю концепцію висвітлювали, зокрема, Л. Г. Мельник, Е. П. Семенюк та А. Д. Урсул), тобто такого, який зберігає природне середовище для майбутніх поколінь.

Інформатизація, здавалося б, звільнила безкінечний інформаційний простір для розвитку й тим самим мала би зменшити руйнуючий тиск штучного матеріального світу на людину та природу, але скоро стало зрозумілим, що інфосфера, як і природа, дуже вразлива, тут існує величезна кількість загроз та небезпек.

У рамках концепції стійкого розвитку знову, вже на новому рівні, виникло питання співвідношення матеріального й духовного як чинників життєдіяльності суспільства, зокрема в структурі потреб людей, шляхів та засобів їх задоволення. Шалені темпи зростання виробництва та споживання, вочевидь, не зробили людство більш щасливим. І передумовою звернення до духовності, хоча б у напівусвідомлюваному, на межі відчуття, майже релігійному, розумінні, стала очевидність неприйнятності, жахливості такого стану суспільства, коли воно втрачає духовність.

Серед вітчизняних науковців, чії праці повертають увагу до проблеми духовності в сучасному світі, помітне місце належить таким авторам, як М. Б. Євтух, Є. А. Зеленов, Т. Ф. Мельничук, Г. Г. Філіпчук, Г. П. Шевченко. Саме на їх публікації, та також на власні [3], [4], [5] спирався автор в цій роботі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблема безпеки інфосфери, безпеки інформаційного середовища життя і діяльності окремої людини та

суспільства в цілому усвідомлювалася та досліджувалася за логікою «від окремого до загального» й від технічних аспектів до гуманітарних. Найпершими інформаційно-безпековими проблемами були, зокрема, ті, що пов'язані із захистом листування, радіокомунікації, різноманітних інформаційних сховищ й т. п. від зовнішнього втручання, а також запобігання дезінформуючого впливу на людей в умовах військового та політичного протистояння. Вже в наші часи з розвитком інформаційних технологій проблема захисту власної інформації та проблема захисту від небажаного зовнішнього інформаційного впливу були об'єднані загальним поняттям проблеми інформаційної безпеки. Ця проблема набула величезного значення не тільки внаслідок поширення інформаційного простору, появою найрізноманітніших джерел інформації, новітніх каналів комунікації та величезних електронних сховищ. Виявилося, що вона охопила також і всі рівні інформаційної взаємодії в суспільстві – від миттєвих виробничих і побутових перемовин аж до сталих ментальних конструкцій суспільства та найбільш широкої, напівсвідомої, вельми впливової та вельми вразливої духовної сфери. Остання з наукових позицій може розглядатися як складова інфосфери і, відповідно, в цій якості становити предмет наукового дослідження. На духовну сферу поширюються вже досить вживані поняття загроз, небезпек, захищеності й т. ін. і, відтак, з'являються підстави виокремлювати самостійний напрям наукових розвідок, пов'язаний дослідженням безпеки духовної сфери окремої людини й людства в цілому. Отже, проблема духовної безпеки може розглядатися як проблема, дотична актуальним проблемам інформаційної безпеки, що дає можливість залучати до її аналізу відповідний науковий інструмент та методологію.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є розгляд понять духовної безпеки та духовної культури в контексті концепції стійкого розвитку суспільства, уточнення на цій основі змісту поняття духовної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема духовної безпеки може розглядатися в контексті концепції стійкого розвитку принаймні в двох аспектах: перший пов'язаний з уточненням функцій духовності в суспільстві з кібернетичної точки зору, тобто виявлення сутності впливу духовності на стан людства як біологічної системи; інший торкається уточнення специфіки духовності як інформаційного об'єкту в припущенні, що це додасть конструктивності

в дослідженні проблеми духовної безпеки, спираючись на аналогії з інформаційною безпекою.

Звернемося до першого із зазначених аспектів. Кібернетичний підхід в аналізі поняття духовності покликаний відповідати на принципове запитання: у чому полягає роль духовності в людському суспільстві? Згадаймо, що такий підхід вже довгий час ефективно застосовується в дослідженнях еволюції живих істот на Землі, виявленні закономірностей їх виживання й еволюції як систем. Зрозуміло, що без чіткої змістовної відповіді на це запитання в термінах кібернетики важко визначити саме наукову позицію щодо феномену духовності. Слід зазначити, що такий підхід на спростовує традиційний і не заміняє його, він спрямований лише на більш повне уявлення про аналізований феномен.

І тут можливі такі попередні гіпотези:

– духовність є рудиментом у тілі людській спільноті, що має потрохи відійти на певному етапі еволюції суспільства;

– духовність є частиною механізму виживання людства як біологічного виду, вона має власні функції, що зберігають своє значення і в сучасних умовах.

Зауважимо, що вказані гіпотези можуть виступати і як методологічні настанови, що спираються на певну філософію майбутнього, й тоді, в залежності від позиції дослідника, можуть окреслювати той чи інший бажаний стан суспільства, що набуває значення мети суспільного розвитку. І в залежності від уявлень про цю мету суспільство вже має обирати шляхи та інструменти її досягнення, тобто прагнути чи духовного, чи бездуховного суспільства.

Такі міркування свідчать про актуальність дослідження духовності з окреслених позицій.

Отже, розглянемо функції духовності в системі, що є сукупністю людських істот, суспільством. Для їх визначення скористаємося порівнянням суспільства з іншими біологічними видами, популяціями, що, поряд з нами, мешкають на планеті. Звернемо увагу на те, що всі біологічні види у той чи інший спосіб прагнуть до свого збереження, виживання, адже одиницею еволюції виступає саме популяція. Кожна окрема істота в ній сприяє своєю життєдіяльністю збереженню цілого, системи «вид». Це було б неможливим без наявності певного механізму забезпечення відчуття належності до цілого, пріоритетності інтересів популяції перед інтересами її окремого представника. У будь-яких біологічних видів такий механізм «вбудований» в генетику й

реалізується зазвичай автоматично. Окрема істота «відчуває» свою приналежність до популяції й завжди діє в її інтересах. Зауважимо, що «відчуття» представників живого світу утворюють єдине ціле з «інтелектом» і, відповідно, синергетично впливають на поведінку істоти.

Цей механізм, безумовно, певною мірою успадкувало і людство. І в окремих проявах люди поводяться так же, як і тварини, наприклад, «автоматично», без роздумів, кидаючись на допомогу іншій людині, навіть ризикуючи власним життям. Так що спадок духовності іноді «спрацьовує» і в наші часи.

Але, на відміну від інших розвинених представників живого світу, людина в ході еволюції набула здатності ставитися до себе як до об'єкту, дивитися на себе «збоку», усвідомлювати себе серед інших людей. Інтелект і почуття людини вже існують дещо відокремлено, і їх взаємодія вже не є однозначною та визначеною генетично. Людина володіє свободою не тільки в поведінці, але й в уявленнях, роздумах, способах поєднання почуттів із розумом. До того ж, як було показано в [6], людина – чи не єдина жива істота, що здатна діяти лише у власних інтересах, свідомо обираючи їх та надаючи їм перевагу над інтересами інших людей чи, навіть, суспільства в цілому. Обираючи те чи інше рішення, людина може враховувати інтереси суспільства, а може – ні. Набута людством свобода розповсюджувалася й на свободу ставлення до цих інтересів. Природно існуюча колись єдність інтересів окремої істоти й виду, до якого вона належить, пішла в минуле. Говорячи мовою кібернетики, тим самим порушується цілісність поведінки усередині популяції, коли окремі її представники отримують можливість діяти всупереч її інтересам, отже, знижувати надійність виживання. Так рветься зв'язок між людиною і людством.

Наслідки такої ситуації можна спостерігати будь де й будь-коли. Війни, злочинність, відмова від батьківства – що ще? Принаймні, як зауважують Д. Хофштадер та Д. Денет, «Усі ми постійно коливаємося між суб'єктивним і об'єктивним поглядами на світ, і це утруднення – визначальне в людській природі» [7, с. 30].

Мабуть, єдине, що – ні, вже не обов'язково притаманне кожній людині, але вже помічене як безцінний дар, що дістався нам усім від предків, – духовність – залишається чинником єднання людей, перетворює їх у людство.

Духовність, таким чином, є відчуттям природної початкової єдності особи і суспільства, відчуттям, що охоплює біологічне єство

людини, діє на рівні підсвідомості. Але діє! Більше того, актуальності набуває усвідомлення необхідності духовності як результату раціонального її обґрунтування, визначення її життєутворюючих функцій, її описання на кібернетичному рівні як системної якості людської спільноти, біологічного виду «людство».

Втім, слід врахувати, що прагнути до єдності суспільства можна й раціональним шляхом, свідомо вибудовуючи необхідні засоби: міжнародне та національне законодавство, інформаційні технології, спорт та культурний обмін... Та сама по собі раціональність призведе частіше й скоріше до індивідуалізму та відчуження людей, аніж до їх єднання. Як зазначав Г. Бейтсон, «Проста цілеспрямована раціональність, не підтримана такими феноменами, як мистецтво, релігія, сновидіння і тому подібне, неминуче патогенна і руйнує життя. Її вірулентність виникає головним чином з тієї обставини, що життя залежить від взаємозв'язаних петель обумовлення, тоді як свідомість може бачити тільки дуги таких петель, настільки короткі, наскільки цього вимагає людська мета. Свідомість, що не має підтримки, завжди повинна тяжіти до ненависті, і не лише тому, що знищити «того хлопця» – дуже здорова думка, але і з глибших причин. Бачачи тільки дуги петель, індивідуум постійно дивується і неминуче озлобляється, коли його тупоумні діяння повертаються до нього як лиха» [8, с. 177].

В цьому висловлюванні відомого психолога і кібернетика містяться дуже важливі думки, по-перше, про те, що мета окремої людини не простягається у довге майбутнє, по-друге, інша людина зараз вже мало потрібна для її досягнення, якщо керуватися раціональністю. Отже, раціональність ототожнюється з прагматичністю, а остання, зрозуміло, із швидким ефектом від здійсненого. Тому, зауважимо, значно раціональніше вивчати інформаційні технології ніж філософію чи історію культури. Раціонально бути конкурентоспроможним, а не культурним. Логічно врешті прийти до висновку, що духовність не є раціональною!

Раціональність як принцип поведінки людини, що дбає лише про власний успіх, не може не суперечити «природній», успадкованій духовності. І в цьому контексті духовність дійсно є рудиментом, який обтяжує індивіда, що воліє досягти власного успіху, розглядаючи інших як конкурентів в умовах ринкової (до того ж інформатизованої) економіки.

«Експансія раціональної компоненти духу з початку ХХ століття була такою сильною, – вказує В. Кутирєв, – що мислення стало майже

ототожнюватися з духовністю. Не випадково потребу в оновленні світогляду, ідеології, психології ми звужуємо до потреби в оновленні мислення, духовність почали називати менталітетом, а любов замінюється технікою статевого стосунку. Культура сцієнтизується, технізується» [9].

Не тільки духовність, але й гуманітарні області знань, що так чи інакше її торкаються, включають чи припускають її, все це відкидається в інформаційно-ринковій дійсності. Молоді, яка не хоче стати частиною сірої маси невдач, радять «зосередитися на вивченні точних наук, а не гуманітарних дисциплін. Інакше на хорошу роботу після закінчення вишу можна не розраховувати» [10]. Та й вища освіта (освіта!) вже не є обов'язковою, саме з «обтяжуючих» гуманітарних елементів та віддаленості від безпосередньої корисності набутих знань: «Звичайно ж, для програміста зараз питання доцільності здобуття повної вищої освіти залишається відкритим. Якщо тільки ви не збираєтеся займатися розробкою систем для наукових розрахунків або космічної галузі, об'єктивно, вам знання вищої математики або філософії з соціологією, мало згодяться. Так що, вважаю, ця тема вже досить «перетравлена», – пише Д. Тепляков [11]. Але, підкреслює Г. Бейтсон, недалекоглядність повертається лихом до людини, що її припускає. Люди, що зосередилися лише на власному, роблять суспільство більш ризикованим, позбавленим єдності в забезпеченні загальних інтересів.

На думку Г. Бейтсона, «Цілеспрямована свідомість витягає з сукупного розуму такі послідовності, які не мають петлевої структури, характерної для усєї системної структури. Якщо ви наслідуете диктат свідомого «здорового глузду», ви з успіхом стаєте жадібними і немудрими. Я знову використовую слово «мудрість» для позначення того, хто з повагою керується знанням про тотальну системність творіння. Брак системної мудрості завжди карається. Ми можемо сказати, що біологічні системи (індивідууми, культури, екологія в цілому) – це частково живі контейнери своїх компонентних клітин або організмів. Проте системи карають ті види, які настільки немудрі, що починають ворогувати зі своєю екологією. Якщо бажаєте, можете назвати системні сили «Богом» [8, с. 399]. Цікаво, що в поглядах Г. Бейтсона дивно несуперечливо, та згодом, природно, збігаються релігійні та кібернетичні уявлення. Він же вказує на відповідні методологічні знаряддя кібернетики: «Для фізики вірно, що пояснення макроскопічному треба шукати в мікроскопічному. У кібернетиці зазвичай вірно протилежне: без контексту комунікації не

існує» [8, с. 366]. Помітимо, що для будь-якої комунікації усередині суспільства контекстом, мабуть, є загально суспільні й далі - планетні інтереси збереження життя.

Здавалося б, раціональність, що небезпідставно виступає втіленням інтелекту людства, вже виробила сучасний, технологічний, механізм забезпечення його єдності – Глобальну мережу. Але чи може вона виконати цю надважливу функцію? Скоріше – ні. «Соціальність, що комунікує, втягує у свою орбіту людину, переповненою бітами інформації, що втрачає одночасно сенс її повідомлень; не здатну зв'язати інформацію зі знаннями і з комунікацією; що схоплює знаки «того, що означає» і втрачає сенс «означуваних» сутностей, на сьогодні стає усе більш фантастичною системою, здатною поглинути свого творця. Чи зможе людина здолати комунікаційного «джина» і поставити питання про його методологічне обґрунтування?» [12, с. 32]. Та якщо розглядати Мережу з позицій інформаційного і/або кібернетичного підходу, то вона є лише засобом комунікації, каналом розповсюдження повідомлень і сама по собі ні в якій мірі не визначає зміст і сенс повідомлень, що вона зберігає та розповсюджує.

Як зауважує А. Столяров, глобалізація «... є давньою мрією людства: мрію про єдність світу, мрію про єдність людей, не розділених ні расовими, ні національними, ні державними, ні релігійними забобонами. Раніше цю ідею намагалися здійснити світові релігії, пізніше вона виростала з великих соціальних доктрин – комуністичної і ліберальної, кожна з яких акцентувала свою сторону універсалізму. У наш час ця ідея матеріалізується через глобальну економіку» [13].

І, як можна бачити, Мережа досить ефективно сприяє досягненню приватних особистих чи корпоративних цілей і лише в цьому вона охоплює все людство, є загальнолюдським надбанням. Але важко помітити її вплив на формування відчуття взаємозалежності та єдності людей – цілісності системи «людство». А. Столяров підкреслює безособовий характер глобалізації: «Глобальній економічній свідомості, якщо вже внести в цей процес відтінок суб'єктності, абсолютно все одно, що відбувається всередині цієї території (держави): якою мовою там розмовляють – англійською, німецькою, російською, вірменською, латинською, якому моляться богу – Христу, Єгови, Будді, Аллаху, Кришні, яких дотримуються традицій – сплять на підлозі або на стелі. Це значення не має. Аби місцеві ресурси були грамотно підключені до світових, аби вони забезпечували свою складову економічного потоку» [13]. Отже, інформаційно-комунікаційні технології, що

підтримують Мережу, підтримують кінець-кінцем «глобальну економічну свідомість», яка не те щоб суперечить цінностям людства як цілого, – вона просто абстрагується від них, тобто є до них байдужою.

І виявляється, що в інформаційному суспільстві, побудованому на раціональному знанні, не створено засобів забезпечення інтересів суспільства. Парадоксально. але науковий, кібернетичний розгляд долі людства як цілісної системи доводить необхідність духовності у суспільстві як єдиного чинника, що поки працює на цілісність і збереження системи «людство». Отже, доводить її функціональність!

Протягом століть духовність поступово «декомпонувалася» до знання, розуміння, інтелектуального опанування світу.

Але тепер, можливо, настав час, коли раціональне пізнання має підтримати духовність на підставі раціональних же аргументів – заради збереження людства.

В контексті такої підтримки й виникає потреба у вивченні проблеми духовної безпеки, перш за все визначенні змісту цього поняття. В цьому природно спиратися на усвідомлення загроз та небезпек, що мають відношення до духовності.

Що ж може загрожувати духовності в наш час? Зазначимо, що відповідь на це питання не є короткою й вимагає окремих широких досліджень. Тому звернемо увагу тут лише на найбільш очевидні.

Перш за все – свідоме або несвідоме заперечення її важливості, нехтування спеціальними зусиллями, цілеспрямованою діяльністю щодо її присутності у суспільстві. Далі – напруженість внутрішньовидової боротьби, конкурентність усередині суспільства, безмежна влада грошей, цього тотального «безособового регулятора», що примушує людей постійно почувати себе у протистоянні іншим і на цьому шляху відшукувати власний успіх. Крім того, інформатизація, прискорення як цивілізаційні фактори, що постійно підсилюють це почуття. Вже вказане можна безкінечно декомпонувати й доповнювати – аж до сучасних засобів інформаційного протистояння між різними складовими людства.

Звідси духовну безпеку можна визначити як такий стан духовності у суспільстві, коли загрози та небезпеки їй залишаються в межах, що дозволяють духовності надійно виконувати свою інтегруючу функцію. Таке визначення близько до змісту поняття інформаційної безпеки, але ми вже зважали на те, що духовність можна розглядати як інформаційне утворення, принаймні, в науковому контексті.

Щодо її характеристик в цій якості, то можна відзначити безмежність охоплених аспектів і об'єктів, величезну широту розуміння, погану вербалізованість, на межі з почуттям: духовність впритул наближена до віри.

І якщо приймати духовність як істотний чинник нашої поведінки, то слід вказати на особливість її присутності в нашому бутті: вона реалізується через культуру, яку можна визначати в душі А. Швейцера як благоговіння перед життям, прояв нашої волі до життя. На відміну від віри, на яку вона спирається, культура повернута до конкретних думок та дій, реалізується через повсякденні вчинки. «Коротше кажучи, – пише А. Моль, – культура по відношенню до духовного життя виступає як необхідний матеріал думки, як щось освоєне і готівкове, як зміст. В якості матеріалу думки культура – щось дане, а думка – те, що з нього створюють; мислення тим самим є становлення культури» [14, с. 46].

Духовну культуру можна було б визначити як прояв нашої волі до духовності, що реалізується через думку, свідомість, усвідомлення величезної ролі духовності в існуванні людства – і як Божого творіння, і як біологічного виду, частини живого на Землі. Тобто, духовна культура – це свідоме прагнення до духовності, до віри. А із нею – до Спасіння.

Спостереження безпорадності науково-технічного, а нині інформаційно-технологічного прогресу в справі забезпечення збереження людства, як і життя на землі в цілому, примушує відмовлятися від парадигми розвитку до парадигми управління в життєдіяльності суспільства: «Доктрина управління еволюцією рівнозначна доктрині виживання. Це доктрина, на якій має бути побудоване людське життя» [15, с. 254].

Провідний концепт тут – стійкий розвиток суспільства. Це ідея, що домінує в світі як раціональна, наукова парадигма виживання. Вже навіть застосування терміну «стійкий» свідчить про намагання людства опанувати час, простягнути існування людства у далеке, в межі безкінечне майбутнє. Але раціональний розум людини важко оперує з категоріями «безкінечність», «вічність», як і з іншими «абсолютними» поняттями, що завжди були присутніми в релігійних уявленнях. Останні складають, як не дивно, «абсолютні» орієнтири, ідеальну модель в раціональній концепції збереження людини – концепції стійкого розвитку. «Особлива сила релігійної ідеології, безумовно, в тому, що вона дарує вірянам перспективу вічного духовного життя,

безсмертя душі, якщо не тіла. Ця сила підтримується багатолітнім зв'язком з морально-етичною проблематикою стосовно реального земного існування людини, а також традиційною обрядовістю, яка служила багатьом поколінням предків і вже тому має сакральне значення для нащадків» [2]. Кібернетик би додав і функціональну, інструментальну значущість релігійної ідеології. До того ж, інформаційні уяви, як зазначалося вище, включають і духовність: «Стрімкий розвиток техносфери сприяє збільшенню «священного» в нашій цивілізації. Століття електронних комунікацій постійно нагадує нам, що передача інформації не пов'язана з певним матеріальним носієм і душа може бути безсмертна. Все важче представити світ без Бога – такий головний висновок усій техноеволуції людства» [16]. Як вважав М. Бердяєв, «Не знання поступається вірі частиною свого предметного поля, а віра, усвідомлюючи свою безмежну перевагу і свій авторитет, виділяє знанню певну нішу в підвладному їй духовному просторі» [17]. Можна побачити, що концепції стійкого розвитку вочевидь не вистачає підсвідомої, почуттєвої компоненти, яка би охоплювала все людство й через це набула би загальної практичної підтримки. А тепер вона має спитатися в цьому ще й на раціональне знання.

Висновки з даного дослідження. Духовна безпека суспільства в світі вище сказаного означає збереження лідерства духовності у формуванні раціональних концепцій збереження не тільки людства, але й життя на Землі в цілому. «Але для цього і важливо зберігати «людський вимір» розуму, без чого для нас, людей, він може перетворитися на щось не тільки нерозумне, але надзвичайно небезпечне. Він стане ворогом людини. Розум же в «людському вимірі» – це Дух. Це, крім інтелекту, здатність вірити, сподіватися і любити. Таким чином, глобальна проблема збереження природи і виживання людини може успішно вирішуватися тільки при збереженні нашої духовності» [9].

Тому в концепції стійкого розвитку – раціональному втіленні прагнення людства до самозбереження – духовна безпека повинна бути чи не основною складовою.

Усвідомлене ставлення до ролі духовності, свідоме прагнення до неї складають поняття духовної культури. Це, звичайно, припускає все більш повне усвідомлення життя. «Світ і життя врятує не проект, а тільки усвідомлення життя. Усвідомлення життя перетворює його на справжнє Буття. Відсутність усвідомлення залишає його лише існуванням. Муки свідомості, у тому числі муки самосвідомості,

самоаналізу, – це не така вже висока плата за те, щоб «втїлити воду у вино», існування – в Життя. Про це варто замислитися і, нарешті, зробити Дух і свідомість первинним» [18, с. 63].

Усвідомлення життя досягається синергетичними зусиллями наукового й релігійного пізнання, де, зокрема, інформаційні уявлення охоплюють увесь часовий континуум – від миті до вічності, та інформаційно-знаннєвий – від комунікації й інформації до духовності й віри. А «стійкий розвиток» набуває характеристик розвитку «концепції громадського прогресу, що апелює, в числі іншого, до конституйованої ще Платоном парадигмі: знання без ідеї Блага – у кращому разі марно» [17].

Духовна безпека включає і наші переконання в останньому.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Загальною проблемою, яка потребує подальших досліджень, є проблема згортання, узагальнення та обігу гуманітарних знань. Якщо в технічній сфері знання вочевидь акумулюються, накопичуються, використовуються у раз віднайденому вигляді, наприклад, електромоторів, телевізійних матриць або процесорів, то в гуманітарній сфері жодне знання не є безсумнівним, і його існування підтримується лише постійною науковою дискусією, науковим обміном, оглядовою діяльністю, врешті духовною діяльністю. Існує суспільна потреба і в науковому обґрунтуванні пріоритетності гуманітарних знань в освіті, як таких, що торкаються долі усього суспільства. Отже, майбутні дослідження мають зосередитися на проблемі збереження людства й життя на Землі, в якій важливе місце належить поняттям віри, духовності, культури.

Література

1. Чурсин Н. Н. Понимание информации в связи с происхождением живой материи / Н. Н. Чурсин // Научно-техническая информация. – Сер. 2. – 2016. – № 1. – С. 1-6.
2. Семенюк Э. П. Информатика и духовные ценности: эпоха глобализации / Э. П. Семенюк // НТИ. Сер.1. – 2008. – № 1. – С. 1-11.
3. Невзлин Б. И. Характеристики информационного пространства и информационной среды в модели устойчивого развития Украины / Б. И. Невзлин, Н. Н. Чурсин // Научные Ювзишинские чтения – международный конгресс «Информационное общество XXI века». – М.: Международное издательство «Информациология», 2004. – С. 24-28.
4. Чурсин Н. Н. О структуре и эволюции понятия духовности / Н. Н. Чурсин, Ю. А. Тищенко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика

- : збірник наукових праць / За матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції «Духовно-культурні цінності виховання людини» 27 травня 2015 р. / Гол. редактор Г. П. Шевченко. – Вип. 3 (66). – Северодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – С. 265-275.
5. Чурсин Н. Н. Концепция устойчивого развития общества: проблема пространства развития // Информациа та культура в забезпеченні сталого розвитку людства: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Маріуполь, 09 листопада 2016 р. / Маріупольський державний університет; за заг. ред. Г. І. Батичко. – Маріуполь: МДУ, 2016. – С. 29-32.
 6. Понятие тезауруса в информационной картине мира : монография / Н. Н. Чурсин. – Луганск: Изд-во «Ноулидж», 2010. – 305 с.
 7. Хофштадер Д. Глаз разума / Д. Хофштадер, Д. Денет. – Самара: Издательский Дом «Барах-М», 2003. – 432 с.
 8. Бейтсон Г. Экология разума. Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии / Г. Бейтсон / Пер. с англ. – М.: Смысл, 2000. – 476 с.
 9. Кутырев В. А. Насколько разумна «сфера разума»? / В. А. Кутырев // Философия биологии: вчера, сегодня, завтра. Памяти Регины Семеновны Карпинской. – М., 1996. – С. 148-156.
 10. Раджан Р. Почему общество может восстать против программистов-миллиардеров [Электронный ресурс] / Р. Раджан // Форбс, 2013. – 1 апреля. – Режим доступа: <http://forbes.ua/opinions/1350324-pochemu-obshchestvo-mozhet-vosstat-protiv-programmistov-milliardero>.
 11. Тепляков Д. Нужно ли системному администратору высшее образование? [Электронный ресурс] / Д. Тепляков // Компьютерное обозрение, 2015. – 4 августа. – Режим доступа: http://ko.com.ua/nuzhno_li_sistemnomu_administratoru_vysshee_obrazovanie_111672.
 12. Мальковская И. А. Знак коммуникации. Дискурсивные матрицы / И. А. Мальковская / Изд. 2-е, испр. – М.: КомКнига, 2005. – 240 с.
 13. Столяров А. Против всех. [Электронный ресурс] / А. Столяров // Новый мир. – 2006. – № 9. – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2006/9/sto13.html. – Загл. с экрана.
 14. Моль Абраам. Социодинамика культуры / Абраам Моль. / Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1973. – 408 с.
 15. Кууси П. Этот человеческий мир / П. Кууси / Пер. с англ.; Общ. ред. и вступ. ст. Э. А. Араб-Оглы. – М.: Прогресс, 1988. – 368 с.
 16. Эпштейн М. Тезисы бедной веры [Электронный ресурс] / М. Эпштейн // Звезда, 2014. – №8. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/zvezda/2014/8/14ep.html>
 17. Новиков А. Л. Вера как гуманитарная ценность (мировоззренческий и гносеологический аспекты) / А. Л. Новиков // Наука глазами гуманитария / Отв. ред. В. А. Лекторский. – М.: Прогресс-Традиция, 2005. – С. 659-683.
 18. Зинченко В. П. Аффект и интеллект в образовании / В. П. Зинченко. – М.: Тривола, 1995. – 64 с.

ДУХОВНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ, ДУХОВНАЯ КУЛЬТУРА И КОНЦЕПЦИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Н. Н. Чурсин

Рассматриваются понятия духовной безопасности и духовной культуры в связи с концепцией устойчивого развития общества. Подчеркивается кибернетическая роль духовности как фактора, который обеспечивает единство, целостность человечества как биологической системы, служит его выживанию. Обсуждаются определения духовной безопасности и культуры, указывается на необходимость сознательной поддержки духовности в обществе.

Ключевые слова: *духовность, духовная безопасность, устойчивое развитие общества, функциональность духовности, сохранение человечества, сознательная поддержка духовности.*

SPIRITUAL SAFETY, SPIRITUAL CULTURE AND CONCEPTION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY

M. M. Chursin

The concepts of spiritual security and spiritual culture are considered in connection with the conception of sustainable development of society. The cybernetic role of spirituality is underlined as a factor that provides unity, integrity of humanity as a biological system, serves its survival. The definitions of spiritual security and culture are discussed, and the need for conscious support of spirituality in society is pointed out.

Keywords: *Spirituality, spiritual safety, sustainable development of society, functionality of spirituality, salvation of mankind, conscious support of spirituality.*

Чурсин Микола Миколайович – доктор педагогічних наук, доцент, професор (за посадою), завідувач кафедри філософії культури і культурології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: Chursin2n@i.ua

Chursin Mykola Mykolajovych – Doctor of Pedagogical Sciences (Ed.D.), Associate Professor, Professor, Head of The Department of Philosophy of Culture and Culturology of Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: Chursin2n@i.ua